

JAHON TILSHUNOSLIGIDA XUSHMUOMALALIK KATEGORIYASINING O'RGANILISHI

Maxmudova Dilnoza

Turon universiteti magistranti

maxmudovadilnoza77@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xushmuomalalik kategoriyasining jahon tilshunosligida sotsiolingvistik va pragmatik jihatdan o'rganilishi tadqiq etilgan va xorijiy tilshunoslikda xushmuomalalik nazariyasi tahlil qilinib, unga hurmat konsepsiyasini tadqiq etish nuqtai nazaridan qaralganligi ochib berilgan.*

Tayanch so'zlar: *xushmuomalalik, pragmalingvistika, sotsiolingvistika, kommunikativ kategoriya, konsept, masofaviy xushmuomalalik, differinsial xushmuomalalik.*

Xushmuomalalik strategiyalari kommunikativ kategoriya bo'lib, unda xushmuomalalik tushunchasi pragmalingvistika va sotsiolingvistika obyekt sifatida ta'riflandi. Xorijiy tilshunoslikda xushmuomalalik nazariyasi tahlil qilinib, bunda xushmuomalalik kategoriyasi ingliz tilidagi hurmat konsepsiyasini tadqiq etish nuqtai nazaridan qaraldi va kommunikativ kategoriya sifatida talqin etish muammolari ko'rib chiqiladi. Xorij tilshunosligida xushmuomalalikni turli jihatdan tadqiqot qilish XX asrning 2-yarmidan boshlandi.

Yevropalik tilshunos olim Kristal xushmuomalalikni sotsiolingvistika va pragmalingvistikada o'zaro munosabat, hurmat va masofa kabi tushunchalarga nisbatan ijtimoiy xulq-atvor normalari bilan bog'liq lingvistik xususiyatlarni anglatuvchi atama deb hisoblaydi. Bunday xususiyatlar o'ziga xos diskurs belgilaridan foydalanishni o'z ichiga oladi (iltimos), mos ovoz ohanglari va qabul qilinadigan manzil shakllari (masalan, olmoshlar yoki fe'l shakllari.)

Tilshunos Eylen anglo-sakson ilmiy an'alariga ko'ra xushmuomalalik pragmatik va sotsiolingvistik nuqtai nazardan o'rganilishini tushuntiradi. Xushmuomalalik nazariyalari ushbu lingvistik subfildlardan biriga tegishli bo'lgan jarayonda ishtirok etishiga kelishib olinadi. Xushmuomalalik pragmatika bilan bog'liq bo'lgan tildan foydalanishda namoyon bo'ladi. Bu jarayon til va ijtimoiy dunyo o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalovchi hodisa. XX asr tilshunos olimi Skovel pragmatika odamlar tilni normal ijtimoiy o'zaro ta'sirda ishlatganda nimani anglatishini o'rganishni bildirsa, sotsiolingvistika esa nima uchun, kimga, qachon va qayerda nutq so'zlashimizni o'rganadi deb ta'kidlagan. Eylenning fikricha, pragmatik va sotsiolingvistik istiqbollari bir-biridan farq qilsa-da, ular xushmuomalalik nazariyasi sohasini birlashtirganligini tasdiqlaydi, chunki xushmuomalalik til va ijtimoiy haqiqat o'rtasidagi munosabatlar bilan bog'liq bo'lgan hodisa bo'lib tuyuladi.

Xushmuomalalik turlari: Ingliz tilshunosi Yulening fikricha, turli madaniyatlarda muloyim xulq-atvor, ya'ni xushmuomalalik bir-biridan farq qiladi, deb hisoblaydi. Boshqa tilshunos Lakoffning ma'lumotlariga ko'ra, xushmuomalalikning uch turi mavjud 1) masofaviy xushmuomalalik, 2) farq qiluvchi xushmuomalalik va 3) do'stona xushmuomalalik. 1. Masofaviy xushmuomalalik odamlar, odatda, ramziy to'siqlar yaratish uchun ramzlardan foydalanadilar. Masofadagi xushmuomalalik ishtirokchilar o'rtasidagi tenglikni ko'rsatadi. Bu juda uzoq vaqt davomida Yevropaning aksariyat qismida o'rta va yuqori sinflarga xos bo'lgan hayot shakli bilan bog'liqdir. 2. Deferensial (farq qiluvchi) xushmuomalalik bahs xavfidan qochadigan madaniyat tomonidan qabul qilinishi mumkin. Agar ishtirokchi suhbatda aytilgan va nimani anglatishini boshqa odamga bog'liq deb hisoblasa, bahsning oldini olish mumkin. 3. Do'stona yoki hurmat xushmuomalalik suhbat ishtirokchilaridan birini yoki ikkalasini ham kamsitmaslikni nazarda tutadi. Ushbu turdagi xushmuomalalik ko'plab Osiyo jamiyatlariga xosdir. Aksariyat jamiyatlarda. Bu ayollar uchun, ayniqsa erkaklar bilan gaplashganda, o'zaro munosabatlarning afzal modeli. Do'stlik-bu o'zaro ta'sir va aloqa ijtimoiy ijobiy g'oyalar ekanligini ko'rsatadigan uchinchi tur ochiqlik xushmuomalalikning eng muhim belgisidir. Do'stlik tizimiga ko'ra, ochiq va yoqimli bo'lishdir. Sotsiolingvist olim Yule o'zaro ta'sir doirasida ishda xushmuomalalikning o'ziga xos turi mavjudligini ta'kidlaydi. Uni tavsiflash uchun yuz tushunchasidan foydalanish kerak, bu texnik atama sifatida shaxsning jamoat qiyofasini anglatadi va har bir insonda mavjud bo'lgan va boshqalardan kutadigan hissiy va ijtimoiy his-tuyg'ularni aks ettiradi. Xushmuomalalik ijtimoiy masofa yoki yaqinlik holatlarida seziladi. Hurmat va hurmat ko'rsatish uchun ishlatiladi xabardorlik boshqasi ijtimoiy jihatdan uzoq ko'rinadigan bo'lsa, boshqa odamning yuzi uchun, birdamlik, do'stlik yoki hamjihatlik, boshqasi ijtimoiy jihatdan yaqin bo'lib tuyulganda, boshqa odamning yuzi haqida xabardorlikni ko'rsatish uchun ifodalanishi mumkin.

So'nggi tadqiqotlar ushbu nazariyalarni raqamli va ish joyidagi muloqotga tatbiq etib, elektron pochta nutqi yozma va og'zaki muloqot o'rtasidagi gibrid rejim ekanligini ta'kidlandi. Xolms va Stubbe (2015) fikriga ko'ra, professional muloqot lingvistik tanlovlar orqali vakolat va birdamlikni muvozanatlashiga tayanadi va elektron pochta bunday aloqador ish olib boriladigan asosiy vositaga aylanadi. Enron Email Corpus yordamida olib borilgan tadqiqotlar ish joyidagi muloqotning pragmatikasiga yangi tushunchalar beradi. Turli iyerarxik darajadagi xodimlar tomonidan yozilgan Enron elektron pochta xabarlarini mutaxassislarining so'rovlar, rad etishlar, kechirim so'rashlari va ma'lumot almashishlarini xushmuomala va

strategik til orqali qanday boshqarishi haqida haqiqiy misollarni taqdim etadi. Korpusda iyerarxik aloqani (Foster, 2017), jinsga ko‘ra tildan foydalanishni (Peterson, 2019) va jamiyatdagi mavqeyiga ko‘ra xushmuomalalikdan foydalanishni (Gains, 2020) lar tadqiq etganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
2. Fraser, B. (1990). Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics*, 14(2), 219–236. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(90\)90081-N](https://doi.org/10.1016/0378-2166(90)90081-N)
3. Gains, J. (2020). Politeness in professional email communication: A corpus-based approach. *Discourse Studies*, 22(3), 287–305. <https://doi.org/10.1177/1461445620902145>
4. Holmes, J., & Stubbe, M. (2015). *Power and politeness in the workplace: A sociolinguistic analysis of talk at work*. Routledge.
5. Locher, M. A., & Watts, R. J. (2005). Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research*, 1(1), 9–33. <https://doi.org/10.1515/jplr.2005.1.1.9>
6. Peterson, K. (2019). Gendered communication styles in workplace emails: Evidence from the Enron corpus. *Language and Communication*, <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2018.09.004>
7. Watts, R. J. (2003). *Politeness*. Cambridge University Press. 8. Enron Email Dataset. (n.d.). 66, Retrieved <https://www.kaggle.com/datasets/wcukierski/enron-email-dataset>

